

Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb : Školska knjiga - Hrvatski institut za povijest, 2006, 575 str.

Naslovljena knjiga je rezultat istraživačkog projekta *Stvaranje Republike Hrvatske i Domovinski rat (1991–1995-1998)*, koji je 2002. godine uz financijsku pomoć Ministarstva znanosti, tehnologije i športa pokrenut u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. Teme u knjizi slijede prema kronološkom i tematskom redu, a prema autorskim cjelinama slijedi pet poglavlja: *Hrvatska 1945-1991*. (Zdenko Radelić), *Hrvatsko ratište 1990-1995*. (Davor Marijan), *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995*. (Nikica Barić), *Hrvatska u međunarodnoj zajednici* (Albert Bing) i *Demografski okvir i gubitci tijekom Domovinskog rata i poraća 1991-2001*. (Dražen Živić). Osim što su knjigom prezentirani rezultati istraživanja planirani navedenim projektom u njoj su uobličeni i dometi višegodišnjeg rada spomenutih autora.

U uvodnom dijelu Zdenko Radelić je dao pregled povijesti Hrvatske u socijalističkom periodu (11-96), baveći se različitim temama komunističke vlasti od partizanskog pokreta preko analiziranja partijske diktature u odnosu prema religiji, tradiciji, socijalnoj revoluciji, federalizmu, centralizmu, stalno prisutnom traženju najboljih rješenja međunacionalnih odnosa do pokušaja prevazilaženja krize uvođenjem samoupravljanja. Nakon prezentiranja uspostavljanja, učvršćivanja i traženja nekih novih puteva u razvoju socijalizma nakon 1948, autor je upoznao čitatelje sa prvim znacima razilaženja tako što je objasnio pokušaje gospodarske reforme 1960. godine, zatim odnose pojedinih nacija prema ideji jugoslavenstva uz predočavanje nacionalne strukture državnih i partijskih tijela. Kronološkim slijedom događaja u okviru teme o hrvatskom proljeću prikazani su razlozi za otvaranje pitanja ravnopravnosti u Jugoslaviji, zatim dogovaranja i razilaženja o ustavnopravnim i jezičkim problemima, ali i o nezaobilaznom lutanju u rješavanju gospodarske krize, a u vezi sa tim i većim migracijama u inozemstvo. Nestajanjem hrvatskog proljeća sa političke scene, autor je izložio njegove posljedice što je čitatelja uvelo u period ustavnih promjena i Ustava iz 1974. godine. Zatim su istraženi naponi za izlaz iz političke i gospodarske krize preko Zakona o udruženom radu i pitanja konfederalizacije Jugoslavije. Zbrajanjem rezultata postignutih u jugoslavenskom socijalizmu pokazale su se duboke razlike među republikama u gospodarskom, demografskom i kulturološkom razvitku,

što je učinilo početak kraja jugoslavenske zajednice i nastanka neovisnih država od njenih bivših republika.

Vrijeme poslije Drugog svjetskog rata, osobito decenije nakon šezdesetih, predstavljaju uvod u hrvatsko ratište (1990-1995) o kojem piše Davor Marijan (97-190). Nagomilani problemi, koji su sve više udaljavali jugoslavenske republike jednu od druge, stvorili su antagonističke snage kao aktivne sudionike u nadolazećem Domovinskom ratu. Tako su se jasno odvojile hrvatske snage, Jugoslavenska narodna armija i paravojne formacije pobunjenih Srba u Hrvatskoj, što je, s obzirom na velikosrpski projekat stvaranja neke najnovije Jugoslavije koja bi zaokružila područja naseljena Srbima, značilo početak rata. Ratni planovi zaraćenih strana stvorili su brojna bojišta koja su zasebno analizirana u pogledu političke pozadine, vojnih planova i ratne drame na istočnoslavonskom, zapadnoslavonskom, banovinsko-pokupskom, karlovačko-kordunskom, ličkom, sjevernodalmatinskom, pomorskom, južnom i posavskom. Autor se objektivno osvrnuo i na političko-vojne odnose između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. S obzirom na današnju duboku političku i teritorijalnu podijeljenost Bosne i Hercegovine različita su viđenja angažmana Republike Hrvatske u proteklom ratu, pa tako i analiza autora Davora Marijana o ovom pitanju bit će različito prihvaćena u bosanskohercegovačkoj javnosti u ovisnosti od nacionalne i političke pripadnosti čitatelja ili čak od nekog aktualnog političkog pitanja u poraću.

Autor poglavlja o hrvatskom ratištu pregledno je opisao tok rata u Hrvatskoj i njegove veze sa ratnim zonama u Bosni i Hercegovini. Da bi se dodatno pojasnilo političko stanje u Hrvatskoj prije i tokom rata, autor trećeg dijela knjige, Nikica Barić, detaljno govori o srpskoj pobuni (191-289) osvrtom na brojnost i raspored srpske manjine u Hrvatskoj koja je prihvatila i instrumentalizirala politiku Slobodana Miloševića, zatim njihov odnos prema višestranačkim izborima. To je rezultiralo osnivanjem Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like i donošenjem amandmana na hrvatski Ustav. Daljnje nezadovoljstvo je manifestirano pobunom u kninskoj policiji, zatim sazivanjem Srpskog sabora u Srbu i usvajanjem Deklaracije o autonomiji Srba u Hrvatskoj, što je eskaliralo u balvan-revoluciju odnosno otvorenu srpsku oružanu pobunu u Hrvatskoj. Dalje, autor opisuje osnivanje i ustroj srpskih autonomnih oblasti na međunarodno priznatom teritoriju Republike Hrvatske, tok rata i nakon završnih vojnih operacija slom Republike Srpske Krajine i odlazak pobunjenih Srba. Autor Barić svoj tekst završava izlaganjem podataka o kretanju broja Srba u Hrvatskoj u desetogodišnjem razdoblju na kraju dvadesetog stoljeća. On konstatira da "krajnji rezultati rata u Hrvatskoj bili su porazni za hrvatske Srbe. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Republici Hrvatskoj živjela su 581 663 Srba. Može se pretpostaviti da je i među 106 041 osobom, koje su se u istom popisu izjasnili kao Jugoslaveni, također bilo i onih koji će se tijekom rata opredjeliti kao Srbi. (...) U odnosu na popis iz 1991. ukupan broj Srba u Hrvatskoj se 2001. smanjo za oko dvije trećine. Broj Srba

koji su živjeli na pobunjenim područjima, oslobođenim u akcijama *Bljesak* i *Oluja*, oko šest puta je manji u odnosu na popis iz 1991. Za razliku od toga, srpska zajednica u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, koji su reintegrirani postupno i mirnim putem, ostala je u znatnijem broju živjeti na tom području.” (288/289)

U proteklom ratu vrlo aktivna i utjecajna bila je međunarodna zajednica o čemu piše Albert Bing (290-420) postavljajući događaje u Hrvatskoj u mnogo širi politički okvir. Mada autor u uvodnim napomenama upozorava na sva ograničenja u pisanju ovog povijesnog pregleda mora se naglasiti važnost ovih prvih pokušaja povijesnog sondiranja iznimno složenih događaja iz najbliže prošlosti, kojoj su i autori i čitatelji suvremenici. Nakon pregleda izvora i literature koju je koristio, autor konstatira da “(...) zbog izvanrednog utjecaja medija na politiku posve se opravdano može govoiti o suvremenom fenomenu medijsko-političke paradigme, koja se kao izniman činitelj potvrdila na slučaju praćenja raspada Jugoslavije.” (291) Autor Bing polazi od devedesetih godina tj. vremena internacionalizacije jugoslavenske krize, američkog i europskog interesa na Balkanu, stjecanja međunarodnog priznanja Hrvatske u vremenu korištenih društvenih promjena nastalih uvođenjem političkog pluralizma 1990. u uvjetima velikosrpske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu što je u bitnom odredilo tok i dinamiku afirmacije Hrvatske u međunarodnoj zajednici. Analizirajući događaje, Bing se u svim potrebnim politički važnim odlukama dotiče i odnosa sa Bosnom i Hercegovinom i ukazuje koliko je međunarodna zajednica uvezivala svoju arbitražu na cijelu regiju. Imajući u vidu kompliciranu političko-vojnu situaciju, autor je pojasnio Daytonski mirovni sporazum i međunarodni položaj Hrvatske nakon toga, zatim suradnju Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom za područje bivše Jugoslavije, napore za demokratizacijom društva i hrvatsku vanjsku politiku. Autor je smjelo prilazio svim nedovoljno jasnim i otvorenim pitanjima provocirajući daljnje rasprave o nedavnoj prošlosti.

Ova obimna knjiga sa brojnim otvorenim temama završava autorskim prilogom Dražena Živića o demografskom okviru i gubicima tokom Domovinskog rata i poraća od 1991. do 2001. godine. (420-483) Ratovi su uvijek za sobom ostavljali otvorena pitanja broja stradalih, a prebrojavanje žrtava nanovo je trovalo odnose poslije rata. U ovom autorskom prilogu predočena je metodologija istraživanja demografskih gubitaka i izvori podataka, zatim pojmovno je određeno što su to demografski gubici, zatim polazište za definiranje izravnih demografskih gubitaka (ratnog mortaliteta), prisilnih migracija stanovništva, zatim čistog demografskog gubitka (gubici nataliteta) da bi se došlo do ukupnog ratnog gubitka i njegovih posljedica na hrvatsko društvo. Autor argumentirano analizira demografske gubitke i konstatira da “(...) ukupan ratni mortalitet u Hrvatskoj tijekom Domovinskog rata procjenjujemo na približno 22 tisuće osoba, što u odnosu na broj stanovnika Hrvatske iz 1991. godine daje svojevrsnu opću stopu ratnoga mortaliteta od 4,6 promila. To bi značilo da je tijekom i u poraću

Domovinskog rata, na tisuću stanovnika, smrtno stradalo ili nestalo pet posto stanovnika Hrvatske!” (470) Autor je uz objašnjene izložio podatke o povećanju kontingenta hrvatskog stanovništva u ukupnom stanovništvu zemlje između 1991. i 2001. za 6,4%, odnosno njegov udjel sa 78,10% na 89,63% što se objašnjava izbjegličko-useljeničkim strujama Hrvata iz Bosne i Hercegovine, iz Srijema i Bačke te s Kosova, ali i popisom uspostavljena “dejugoslavenizacija”. (483) Za razliku od hrvatske populacije “na temelju službenih rezultata popisa, između 1991. i 2001. godine, izraziti demografski regres zabilježila je srpska etnička skupina. Naime, u tih je deset godina broj Srba u Hrvatskoj smanjen za gotovo dvije trećine, a udjel u ukupnom stanovništvu s 12,16% na 5,54%. Veliki srpski izbjeglički/iseljenički kontingent najvažnija je odrednica tako velikog pada broja i udjela srpske zajednice u Hrvatskoj.” (483) Zahvaljujući obavljenom popisu stanovništva nakon rata i stručnim istraživanjem ove problematike, u Hrvatskoj su, za razliku od Bosne i Hercegovine, u manjoj mjeri prisutni pokušaji grubog manipuliranja brojem žrtava.

Na kraju je knjiga opremljena sažetkom na hrvatskom i engleskom jeziku, zatim priložima, kronologijom najvažnijih događaja, popisom literature i kratica, kazalom osobnih i zemljopisnih imena i bilješkama o autorima. Općenito, za ovu knjigu se može reći da je hrabro otvorila mnoga pitanja i njeni autori vjerojatno očekuju različite reakcije. To su naznačili i u uvodnim napomenama: “Rukovodili smo se idejom da objektivno opišemo događaje i tumačimo ih sa što manje pristranosti. Unatoč naporu da ujednačimo ili međusobno približimo sve interpretacije događaja spomenutih u dva ili više poglavlja, neke su razlike među nama ostale. Osim toga, sva smo petorica sudionici i svjedoci raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Domovinskog rata i stvaranja Republike Hrvatske. Za nama je tek nekoliko godina odmaka od razdoblja koje želimo opisati i objasniti. Te nam činjenice nisu bile saveznici u radu. Isto tako, i brojni problemi s dostupnosti izvornoga gradiva čine nas kritičnim prema našim rezultatima. Ipak, unatoč mnogim istraživačkim dvojabama uvjereni smo da će i u budućnosti, kad se otvore mnogi arhivi i kad budu dostupna nova svjedočanstva, a strasti puno smirenije, a naša knjiga biti vrjednovana kao jedan od važnih koraka u razvoju historiografije o Domovinskom ratu u Hrvatskoj. Zato ga i učinismo.” (10) Na kraju se može samo izreći žaljenje što se barem slična istraživanja ne mogu provesti i u Bosni i Hercegovini zbog nepostojanja mogućnosti zajedničke državne, političke, stručne i znanstvene zainteresiranosti. Odgađanjem ozbiljnog proučavanja nama bliske prošlosti gubi se težnja za uspostavom kriterija povijesne kritike i samokritike kao važnog elementa društvene katarze važne u svakom demokratskom društvu, što je međutim u Bosni i Hercegovini još uvijek vrlo daleko.

Vera Katz